

DANSK TIDSSKRIFT · NY RÆKKE

G A D S
DANSKE MAGASIN

SEKSTENDE AARGANG

1922

REDIGERET AF ERIK RINDOM

G. E. C. GADS FORLAG · KØBENHAVN 1922

INDTRYK FRA LITAUEN

Af LOUIS HJELMSLEV.

FØRSTE ARTIKEL:

YDRE LINJER.

Af de mange nye stater, der i de sidste aar har set dagens lys i Europa, er republikken Litauen vistnok endnu den mindst kendte herhjemme, skønt den faktisk hører til dem, der ligger os nærmest. Dens historie former sig lige op til den store krig som en tragisk saga om den litauiske nationalitets undertrykkelse, dels fra polsk, dels fra russisk, dels fra tysk side. Og i den lange undertrykkelsestid har kun faa ænset den litauiske nation. Kun faa har anet, at det litauiske rige engang i tiden omkring aar 1400 under *Vytautas den store* strakte sin magt helt ind til Moskva og helt ned til Sortehavets kyst. Nu til dags tales det litauiske sprog kun af godt 3 millioner mennesker paa et omraade dobbelt saa stort som Danmark. Kun faa har anet, at dette lille folk endnu udgør en stærkt særpræget nation med en ikke ubetydelig, original kultur og med et smukt og ejendommeligt sprog, vidt og afgjort forskelligt baade fra slavisk og fra tysk.

De eneste, der uden for Litauen selv har vidst virkelig besked om disse forhold, er sprogforskerne. De har allerede i næsten hundrede aar med anspændt interesse lyttet til dette mærkelige sprog, og under de største anstrengelser har de flittigt samlet materiale i disse tidligere saa vanskeligt tilgængelige egne. Fra tidlig tid har de vidst, at der ikke i hele Europa findes eet eneste levende sprog, der i videnskabelig betydning blot tilnærmelsesvis kan maale sig med litauisk. Vi finder saaledes allerede denne sætning udtalt i 1837 hos den kendte tyske sprogforsker *A. F. Pott*; men det er dog først ved midten af forrige aarhundrede, at studiet af litauisk tager fart. Den store tyske sprogmand *Aug. Schleicher*, der levede som professor i sanskrit og sammenlignende sprogvidenskab i Prag, foretog i sommeren 1852 efter tilskyndelse af sin tidligere lærer i Bonn, orientalisten *Lassen*, en femmaaneders studierejse til Litauen og samlede et stort materiale af folkeæventyr og folkesange,

hvorpaa forskningen indtil den allernyeste tid saa godt som udelukkende har bygget.

Siden Schleichers dage har ogsaa mange andre vesteuropæiske videnskabsmænd gæstet Litauen. Man kan træffe gamle mænd derovre, som véd sære ting at berette om skæggede professorer og bebrillede magistre, der kom did fra fjerne ukendte egne, men som alligevel talte sproget lige saa godt som de indfødte. Ja, guds magt er stor, siger de gamle litauere og ryster paa hovedet.

Men rundt om i Europa har der ogsaa siddet mange flittige granskere, som, uden praktisk at beherske det litauiske sprog, udelukkende støttende sig til det sparsomme skrevne materiale, har udfundet overraskende love for overensstemmelsen mellem litauisk og de gamle sprog. Saaledes arbejdede den berømteste af alle litvanologer, svejtseren *Ferdinand de Saussure*, der i 1896 paa genial maade forklarede akcentforholdene i litauisk ved den efter ham opkaldte »Saussure'ske lov«.

I vore dage har det litauiske sprog et stort antal dyrkere. Den bekendteste er Königsberg-professoren *Bezenberger*, der for nylig paa sin 70-aars fødselsdag var genstand for hyldest fra mangfoldige lande, og ikke mindst fra Litauen. Ogsaa Litauen selv er i færd med at frembringe et sprogvidenskabeligt navn i *Kazimieras Buga*, der tidligere var professor i Perm, men som nu er knyttet til det nyoprettede universitet i Litauens hovedstad.

Ogsaa herhjemme har det litauiske sprog haft fremragende dyrkere, lige fra *Rasmus Rask* og *C. W. Smith* ned til *Vilhelm Thomsen* og *Holger Pedersen*, hvilken sidste netop for tiden holder øvelser og i 1919 har holdt forelæsninger over litauisk ved Københavns universitet.

Paa sprogvidenskabens nuværende standpunkt kan man roligt sige, at for den systematiske lydhistorie har litauisk større betydning end noget andet indoeuropæisk sprog, dødt eller levende. Og hvad dette betyder, bliver først klart, naar man betænker, at den systematiske lydhistorie indtil videre er det eneste virkelig opdyrkede felt inden for den sammenlignende sprogvidenskab. Det betyder, at for den unge, der søger at uddanne sig som sprogforsker, er intet saa vigtigt som kendskab til litauisk. I gamle dage ansaa man oldgræsk for at være det

vigtigste. Men dette døde sprog har nu vist sig at være yngre og uoprindeligere end det endnu levende sprog litauisk.

I sprogvidenskabeligt øjemed foretog jeg i sommeren 1921 en kortere studierejse til Litauen; det er nogle af mine indtryk fra denne rejse, jeg i det følgende skal meddele.

II.

Kaunas (Kovno) er Litauens interimistiske hovedstad. Da den polske general Zeligowski i september 1920 trængte ind i Vilnius (Vilna), maatte de litauiske ministre og alle offentlige kontorer i huj og hast fortrække til Kaunas. Med Vilnius har det siden da været praktisk talt umuligt at faa forbindelse, og adskillige litauere har paa den maade i over et aar været afskaarne fra deres nærmeste familie og fra enhver som helst efterretning om dens befiudende.

Kaunas er en skøn by. Se den fra Njemenfloden en solskins-eftermiddag, hvor malerisk dens mange kirker og taarne grupper sig ved flodens bred. Der er noget orientalsk ved denne by, man kommer ved de mange taarne uvilkaarlig til at tænke paa minareter, fordi de hæver sig saa højt over de ganske lave huse. Og dog er det intet andet end nogle katolske kirker og et raadhus.

Kaunas er en ejendommelig by. Se paa dens bygninger. Intet beboelseshus har mere end to etager — saaledes befalede russerne, fordi de i sin tid brugte byen som fæstning. Men højt over dette lave kravl af huse knejser kirkerne som sfinxer. Man ser fra floden ikke blot taarnet, men hele kirkebygningen saa at sige fra grunden. Den staar isoleret, kirkerne ligner æventyr dyr, der rejser sig, eet for eet, blandt deres endnu sovende kammerater. Kaunas ligner en vaagnende karavane.

Men gaar man i land fra floden, opdager man alligevel, at Kaunas er en hæsleg by. Toppede brosten, ganske smalle fortøve, alenbrede og alendybte rendestene, lave, tildels forfaldne huse. Og se saa paa dens mennesker og prøv at ane det svineri, hvori størsteparten af dem lever. Det lader sig næppe beskrive med de gloser, vort sprog stiller til raadighed.

Kaunas's indbyggere gør umiddelbart indtryk af at være et

livligt folkefærd. Overalt skralder de afsted over den ujævne bro-lægning i deres lette høstvogne, med tremmesider og høbund. Kusken søger fra vognens midte ved hjælp af en lang og kraftig pisk at dirigere hesten den rigtige vej. Det lykkes kun delvis. Hvert øjeblik hænder det, at to modgaaende vogne støder sammen midt i gaden, hvilket giver kærkommen anledning til en længere skændescene af stærkt blomstrende indhold. Kusken rejser sig i vognen, skærer ansigter og gestikulerer voldsomt med alle fire lemmer. Vel er han livlig, men han har god tid.

Byen har en ret ansélig udstrækning. Det tager et par timer at gennemvandre den fra den ene ende til den anden. Tværs igennem byen gaar hovedgaden, *Laisvės alėja* (frihedsalléen), der udmærker sig ved sin ualmindelige bredde og ved langs midten at bære to rækker af træer med bænke imellem. Her promenerer man om eftermiddagen og aftenen, og dagen igennem er gaden opfyldt af de mange forskellige slags mennesker, der giver byen dens brogede præg: Velklædte tyskere og russere, fattige russiske og polske kvinder, feltgraa litauiske soldater, sortsmuskede og skæggede jøder, brogetskaerfede jødinder, og sidst men ikke mindst de cigaretrygende avidrengede med deres gennemtrængende skingren. Nu og da møder man byens eneste hesteporvogn, der bestandig er fyldt til randen med pjuskede gamle jøder. Og ustandselig farer hestedroscherne forbi i rasende fart, slingrende livsfarligt fra side til side.

Det indtryk af livlighed, man saaledes strax faar af Kaunas, staar i forbindelse med det stærkt kosmopolitiske præg, der er over byen, og som gør, at den er en uhyggelig by. Man véd ikke, i hvilket sprog man skal tiltale en forbipasserende, der er altid fem muligheder: litauisk, polsk, russisk, tysk, jiddisch. Et saadant sted skal den anbringes, som ikke vil anerkende modersmaalets værdi. Ad negativ vej vil han her erfare, hvad man andre steder har saa let ved at glemme: hvilken egen lykke det er at kunne tale sit modersmaal overalt i sin by og overalt blive forstaaet. Litaueren kan det ikke. Butiksskiltene er ganske vist overalt litauiske (ofte tillige polske og hebræiske), men i butikkerne kan man ofte kun russisk og jiddisch. Forgæves forsøgte jeg en dag at forlange en blyant paa litauisk. Expedienten stirrede konsterneret paa mig, indtil jeg gentog min ordre paa russisk: Ah, *karandásch* — nu var han med.

Droschekuskene taler vistnok kun polsk. Af litauisk kan de, saavidt jeg har erfaret, intet udover talordene. Desuden viser de en beklagelig mangel paa geografiske kundskaber. Man kan stige op i en drosche og meddele kusken navnet paa den gade, hvor man vil hen; han pisker strax fornøjet paa hesten og kører til, — indtil man pludselig opdager, at han har kørt een til den stik modsatte ende af byen. Hvorefter han med et fjollet grin og en undskyldende haandbevægelse betror een paa polsk, at hvis det ikke er her, man vil af, har han sgu ingen anelse om stedet.

Den rent babyloniske forvirring, som kendetegner Kaunas, skyldes naturligvis, at den overvejende del af byens indbyggere bestaar af Litauens to faste fremmedelementer: jøder og polakker.

III.

Jøderne udgør omtrent halvdelen af Kaunas's befolkning. Langt det overvejende antal butikker er jødiske. Det ses tydeligst om lørdagen, den jødiske sabbat, hvor næsten alle butikker er lukkede — med skodder og jernstænger for, for at demonstrere helligheden over for de kristne. Overalt i byen færdes jøderne, mændene i pjaltede og fedtede klæder, kvinderne i reglen pyntede i skrigende farver. Og overalt genlyder gaderne af jødernes skingrende kaudervælsk med de skurrende hals-*r*'er.

Det er ikke ganske med urette, at litauerne anser snavset for et saa udpræget jødisk characteristicum, at man bogstavelig talt kan lugte paa et hus, om der bor jøder eller ej. Hverken deres udseende eller deres manerer tyder i modsat retning.

Jøderne udgør det litauiske proletariat. I enhver selv nok saa lille litauisk by udgør de befolkningens laveste og fattigste lag.

Jøder og litauere staar meget skarpt over for hinanden. Ganske vist har man næppe ret til at tale om nogen aaben antagonisme. Men hver part holder sig for sig selv og trækker sig ind i sin skal. Litaueren skelner skarpt mellem jøder og mennesker. Der er, siger han, kun eet eneste tilfælde, hvor man kalder en jøde et menneske; det er, naar man om vinteren ser ukendte fodspor i sneen, — thi da maa man sige: »Dær har gaaet et menneske«

— selv om det bagefter beklageligvis skulde vise sig, at det aldeles ikke drejer sig om et menneske, men dærimod om en jøde.

Og det er mit indtryk, at jøderne er om muligt endnu mere overlegne i deres syn paa litauerne. Ganske vist kender jeg ikke meget til den jødiske befolknings anskuelse paa dette punkt. Jeg tilstaar, at jeg under mit ophold i Litauen saa vidt muligt undgik samkvem med jøderne, dels af nationale grunde, fordi det var af betydning for mig at blive regnet for god litauer, dels ogsaa ligefrem af hygiejniske hensyn. Men det er umuligt at mistyde det blik, hvormed en jøde ser paa en litauer: Han ser tyærs igennem ham, han er luft for ham, han ænser ham overhovedet ikke. Der er en god portion farisæisk intolerance bag dette blik.

Hvorledes stiller nu den litauiske nationale bevægelse sig til jøderne?

Svaret er, at de viser en forbavsende taalsomhed. Det kan ikke nægtes, at de hader jøderne, eller, maaske rettere udtrykt (thi om aggressiv aktion er der ikke tale), at de betragter deres tilstedeværelse som en national ulykke. Men alligevel giver de dem med tavs resignation plads i deres raadsforsamlinger og parlament. Paa bunden af litauerens hjerte ulmer det haabløse haab, at det engang skal lykkes at absorbere denne eksklusive del af befolkningen, at gøre de heterogene jøder til homogene litauere. Litauerne nærer politisk fredsvilje over for jøderne.

Den passive kamp, som den litauiske nationalisme paa denne maade fører mod det jødiske fremmedelement, er en kamp mod proletariatet som saadant, en kamp mod fattigdommen. Den litauiske nationalisme er her identisk med en stræben efter materielt *velvære* for befolkningen som helhed, uden smaaligt hensyn til historiske forskelligheder. —

Ganske anderledes aktiv er litauerens kamp mod polakkerne. Deres følelser over for polakkerne maa bestemmes som et fanatisk had. Der er saa at sige ikke den last, polakkerne ikke er i besiddelse af. Og nu er der ganske sikkert noget om dette, thi polakkerne er unægtelig et langt mere ukultiveret folk end litauerne. Men alligevel virker det en lille smule i retning af det morsomme, naar litauerne i deres harme over den berygtede slaviske drikfældighed gør afholdssagen til en del af deres nationale program. Thi nægtes kan det ikke, at brændevinen ogsaa

er litauerens svage punkt. Der drikkes muligvis mindre end i Polen, men sikkert langt mere end i noget vesteuropæisk land.

Ligesom de litauiske jøder repræsenterer proletariatet, kan de litauiske polakker siges at repræsentere aristokratiet. De polakker, der har været i Litauen, var mægtige godsherrer med fabelagtige jordarealer under sig; en enkelt mand kunde godt have en snes godser i sin besiddelse rundt om i landet. Nu er de forsvundet, de fleste af dem, og godserne udstykkes efterhaanden til de litauiske bønder. De litauiske polakker vil snart være en saga blot.

Den litauiske nationalisme er i sin stilling over for polakkerne en kamp mod aristokratisk styre, en kamp for *demokrati*. —

Kampen mod fremmedelementerne som saadanne udgør en væsentlig del af den nuværende litauiske nationalisme. Den kan bestemmes som en kamp mod armød og adelsstyre, en stræben efter velvære og folkestyre. Den er derved langt mere praktisk bestemt end nationalismen i saa mange andre lande, hvor historisk lyrisme spreder chauvinistiske taager, der virker kvælerisk paa den praktiske nationalisme, saa ordet tager magten fra handlingen. Den litauiske nationalisme er en opportunistisk realitetsnationalisme. Med et udtryk hentet fra dansk politik kunde man betegne den som radikal.

Det er saaledes yderst betegnende, at ingen litauer nogensinde har tænkt sig en historisk løsning af grænsespørgsmaalet. Polakkerne, der jo i national henseende tænker udpræget historisk, udstedte paa et partimøde i Kraków i maj 1917 en resolution, hvor man foreslog at genoprette det gamle storfyrstendømme Litauen, omsluttende ogsaa Hviderusland og de nordlige dele af Ukrajna. Begribeligvis var dette kun et politisk trick fra Polens side, idet man dærnæst vilde foreslaa en union mellem dette Litauen og Polen. Og litauerne var sig utvivlsomt denne fare bevidst, da de afslog polakernes forslag. Men alligevel er det en ejendommelighed, som fortjener at noteres, at en saadan historisk-annexionistisk tanke aldrig er fostret i nogen litauers hjerne. Ogsaa i Vilnius-spørgsmaalet staar det litauiske folk helt og udelt paa selvbestemmelsesrettens grund, mens noget tilsvarende jo ikke kan siges om polakkerne, saa lidt som om flere andre smaa nationer, der i disse tider har staaet over for en fastsættelse af deres territoriums grænser.

Det er utvivlsomt, at en nationalisme af denne art staar ualmindelig stærkt. Den kan ikke kritiseres og kan derfor heller ikke kues. Netop fordi den litauiske nationalisme er praktisk orienteret og helt igennem bygger paa realiteter i stedet for paa lyrik, er det hævet over enhver tvivl, at den litauiske nation bestandig vil være i stand til at hævde og gennemføre sit krav om selvstændighed og uafhængighed, og at den vil bjerge sin frihed gennem vore dages omskiftelige uro. Litauen vil aldrig dø.